

Artikel in 'L'Osservatore Romano' van 7 november, Nederlandse Dag

'Geloven gaat verder': de kern van de weg van de Kerk in Nederland

Op dinsdag 7 november vindt in het kader van dit Jubeljaar een zogeheten 'Nederlandse Dag' plaats. Dat deze dag tamelijk aan het eind van het Jubileumjaar staat, heeft niets te maken met een marginale positie van de Nederlandse katholieken. De datum houdt verband met het feest van Sint Willibrord, de apostel van Nederland.

Na de eucharistieviering in de Sint Pieter en een audiëntie van de paus zullen Nederlandse katholieken onder leiding van hun bisschoppen in negen verschillende themagroepen op tocht gaan langs een aantal Romeinse kerken, zingend, biddend en luisterend naar wat de Heer te zeggen heeft. Een viering in de Sint Jan van Lateranen sluit de dag af.

De pelgrimsgang van de Nederlandse katholieken roept de vraag op hoe het gaat met de Kerk in de Lage Landen. Doen zich tekens voor die reden geven tot hoop? De Kerk in Nederland heeft immers een periode achter de rug waarop door meniggen, zij het om uiteenlopende redenen, nogal kritisch wordt teruggeblikt.

Een jubileumwens van de bisschoppen

In het kader van de viering van het Jubeljaar hebben de Nederlandse bisschoppen op ruime schaal een kaart verspreid, voorzien van een magneetclip. De kaart is een groot succes. De bisschoppen herinneren op de kaart aan het Nederlandse motto van de jubileumviering: 'Geloven gaat verder'. Dat motto is een teken van bemoediging. Het

wijst op de vaste overtuiging dat de Geest van Christus ook deze geloofsgemeenschap het nieuwe millennium binnen leidt. De Kerk in Nederland is van oorsprong een pelgrimskerk. Ook daaraan herinnert de kaart. De bisschoppen geven de gelovigen de volgende bemoedigende aansporing: "Het Heilig Jaar loopt ten einde, maar 'Geloven gaat verder'. In de gang van de tijd wordt Gods nabijheid geschonken aan ons allen, door Jezus de Christus, onze herder en gids. Op de adem van de Geest vervolgen wij onze weg zoals de Engels-Ierse monnik Willibrord, levend in de Lage Landen en tot bisschop gewijd in Rome. Gaan wij verder zoals Willibrord en zijn gezellen, in zorg voor de mensen die wij ontmoeten en voor de wereld om ons heen, en geven wij ons gewonnen in de handen van de Vader."

Op de kaart staat voorts een foto van het torentje van de Kerk der Friezen op de voorgrond en de koepel van de Sint Pieter daarachter. De oude kerk in de Borgo Santo Spirito, op een steenworp afstand van het Vaticaan, was in het verleden dé verzamelplaats in Rome van gelovigen uit de Lage Landen. Tien jaar geleden is de kerk in

bruikleen afgestaan met het oog op herstel van deze functie. Paus Johannes Paulus II heeft op 12 november 1995 op uitnodiging van de Nederlandse bisschoppen het hoofdaltaar ingewijd. De kerk is thans een bloeiend religieus trefpunt van katholieke Nederlanders die in Rome verblijven of op bezoek zijn.

De illustratie is wellicht symbolisch voor de huidige positie van de Nederlandse kerkprovincie in de wereldkerk: achter en door het opengewerkte torentje van de Friezenkerk heen krijgt men de Sint Pieter in zicht. Het geloofsleven in een plaatselijke kerk heeft en geeft een band met de universele kerk. De universele kerk wordt in en door plaatselijke kerken tot doorleefde werkelijkheid.

Historische achtergronden

De Kerk in Nederland heeft haar oorsprong in de evangeliserende en kerkstichtende pelgrimage van Ierse en Engelse monniken ruim 1300 jaar geleden. Tenminste gedeeltelijk, want het gebied ten zuiden van de monding van de Rijn was al eerder christen geworden door de activiteiten van de Franse missie. In de zestiende eeuw vochten de Noordelijke Nederlanden zich vrij van Spaanse heerschappij onder aanvoering van prins Willem van Oranje. Een groot deel van het land werd protestant. Het calvinisme verkreeg een geprivilegieerde positie. Katholieken werden in deze tijd weliswaar niet vervolgd, maar wel achtergesteld. In de Bataafse tijd (1795-1806) werd de geprivilegieerde positie van het calvinisme afgeschaft en het katholicisme staatsrechtelijk erkend.

Dat gaf ruimte aan de katholieken. Weliswaar behield na de herinrichting van de Nederlanden in 1815 het Hervormde Kerkgenootschap een dominante positie in de natie, toch kwam er gaandeweg ruimte voor een katholieke herleving. Binnen het katho-

lieke volksdeel waren de lagere welstandsgroepen op dat moment oververtegenwoordigd. De katholieke emancipatie in Nederland was derhalve tegelijk een religieus en een politiek-sociaal gebeuren. In de eerste helft van de negentiende eeuw zijn binnen de Kerk de structurele grondslagen van de katholieke emancipatie gelegd. Er werden seminaries en parochies opgericht, kerken en kloosters gebouwd en – hoogtepunt in 1853 – de bisschoppelijke hiërarchie werd hersteld. Voordien stond de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland onder het gezag van de Congregatie voor Voortplanting van het Geloof. Nederland was in Romeinse ogen missiegebied. Een Italiaanse nuntius had jurisdictie over het gebied, terwijl een Nederlandse wijbisschop de wijdingsmacht uitoefende.

Na de periode van structureel herstel beleeft de Nederlandse katholieke bevolkingsgroep een lange tijd van sociaal-culturele emancipatie. Met behulp van het katholiek onderwijs, de katholieke pers en het katholiek verenigingsleven, alle drie sterk ontwikkeld, zijn de Nederlandse katholieken erin geslaagd een volwaardige positie te verwerven in de samenleving. Overigens deden zich in dezelfde tijd dezelfde processen voor in sociaal minder bevoorrechte groepen in het protestantse deel van de bevolking. In de periode van emancipatie legden de Nederlandse katholieken nadruk op het collectieve aspect van hun identiteit. Het belang van de groep stond voorop. Men dacht vanzelfsprekend in termen van 'wij' en 'ons' en had veel over voor de eigen gemeenschap. Men dacht even vanzelfsprekend in afzet tegen protestanten, liberalen en socialisten. Katholieke eigenheid viel samen met het verschil tot de anderen, met name tot de protestanten. Dat dit verschil als erfenis ook een gezamenlijk verleden had, werd toen door vrijwel niemand verdisconteerd. Zo overkoepelde de katholieke

identiteit alle aspecten van het leven, van de wieg tot het graf.

In de periode van maatschappelijke emancipatie hadden de Nederlandse katholieken een hechte band met de wereldkerk en de paus. Met een zekere zelfspot karakteriseerden zij zich zelf wel als 'Roomser dan de paus'. Zij toonden zich volgzzaam en getroostten zich veel inspanningen voor de geloofsgemeenschap. Kenmerkend voor de Nederlandse katholieken was een pragmatische instelling en een grote solidariteit. Diezelfde grote inzet hadden de Nederlandse katholieken voor de missie. De Nederlandse geloofsgemeenschap heeft in de twintigste eeuw veel missionarissen en op de missie gerichte organisaties.

De periode van katholieke emancipatie kwam tot een natuurlijk einde aan de vooravond van Vaticanum II. In die tijd heeft de Nederlandse samenleving zich hersteld van de verwoestingen en ontwrichting van de Tweede Wereldoorlog. De eerste tekenen van welvaart worden zichtbaar. In katholiek Nederland ontstaat ruimte voor persoonlijke emancipatie van de gelovigen. Vrijwel elke katholiek ging zijn of haar verhouding tot de Kerk opnieuw bepalen: in hernieuwde trouw of in distantie, in oecumenische openheid of in traditionalistische overbezorgdheid, in actieve participatie of in reformistische praktijken. Dit proces van persoonlijke emancipatie viel samen met het algemene proces van kerkelijke vernieuwing dat het Tweede Vaticaans Concilie heeft ingeluid. Dit samenvallen nam in Nederland de vorm aan van interferentie: twee golfbewegingen versterkten elkaar tot onverwachte proporties. De veranderingen in de Kerk waren zeer ingrijpend. Katholiek Nederland kwam internationaal sterk in de schijnwerpers. De Heilige Stoel zag zich genooddaakt tot een aantal correctieve maatregelen. Als resultaat daarvan werden verdeeldheid en onderling wantrouwen in de Nederlandse

geloofsgemeenschap steeds sterker. De Bijzondere Synode van de bisschoppen van Nederland onder leiding van de paus in 1980 bracht verheldering in de problematiek.

Huidige situatie

Zoals het katholicisme thans in Nederland verschijnt, is het geen uitzondering meer in de Kerk. Natuurlijk speelt het eigen karakter van de Nederlandse bevolking een belangrijke rol. Als zodanig is te wijzen op de pragmatische en arbeidzame instelling van de Nederlanders en op hun voorliefde voor besluitvorming in overleg met alle belanghebbenden. Ook de Nederlandse instelling tot de wet is karakteristiek. Volgens Nederlanders moeten leven en wet met elkaar in overeenstemming zijn; wanneer een wet niet onderhouden wordt, moet zij afgeschaft of veranderd worden. Zulke karaktereigenschappen geven een extra tint aan de situatie van de Kerk. Maar de grote maatschappelijke en culturele ontwikkelingen in de Westerse samenleving hebben toch de meeste invloed.

In de afgelopen dertig jaar is er in Nederland zelf veel veranderd. Als gevolg van migratie is de bevolking thans veel sterker multicultureel en multireligieus van samenstelling. Processen als secularisatie en individualisering zijn gestaag doorgegaan. De Islam is in enkele decennia uitgegroeid tot de derde godsdienst qua omvang. Het culturele klimaat vertoont een nieuwe openheid voor het religieuze. Er klinkt een diepgaande roep om spiritualiteit, die overigens niet vanzelfsprekend aan de christelijke bronnen wordt gevoed. Het proces van globalisering gaat niet aan Nederland voorbij.

Nieuwe kansen voor de Kerk

Een belangrijk fundament hebben de Nederlandse bisschoppen gelegd in het Ad Limi-

narapport van 1993. Zij gaven toen aan dat een klimaat van dialoog en vertrouwen hersteld moet worden. Polarisatie brengt geen winnaars, alleen maar verliezers. De bisschoppen benadrukten bovendien dat de Kerk in Nederland in een missionaire situatie terechtgekomen is. Sindsdien hebben zij met diverse groepen in Kerk en samenleving contacten gelegd. De geest van collegialiteit in hun gesprek met elkaar is sterker geworden. Er tekent zich onder Nederlandse katholieken stap voor stap een groeiend klimaat van vertrouwen af. Het besef dat de Kerk een missionaire opdracht in Nederland zelf heeft, is groter geworden. Er groeit aandacht voor een duidelijk katholiek getuigenis. Het moet wel persoonlijk, authentiek en geloofwaardig zijn.

Onderzoekingen wijzen uit dat de kerken en kerkelijke gemeenschappen, vooral bij ethische en sociale kwesties, in hoge mate worden vertrouwd, meer dan bijvoorbeeld de politiek. De Rooms-Katholieke Kerk in Nederland staat voor de uitdaging vanuit haar eigen christelijke bronnen een antwoord te geven op de diep levende vraag om spiritualiteit. Bovendien houdt zij sterk de vinger aan de pols, als het gaat om het vraagstuk van armoede en verrijking, in het verleden vooral als een materiële en financiële problematiek gezien, dat thans in een samenleving als de Nederlandse steeds sterker een sociaal-cultureel karakter krijgt en het de toegang tot gezondheidszorg, onderwijs en informatie betreft. De kerkelijke leiding en de katholieke maatschappelijke organisaties beseffen dat de missionaire opdracht van de Kerk te maken heeft met haar publieke aanwezigheid. In een pluralistische en gesecculariseerde samenleving moet de Kerk allereerst te vinden zijn. De Nederlandse bisschoppen beschikken over eigen zendtijd. De televisie zendt elke zondag een eucharistieviering uit. In samenwerking met de Katholieke Radio Omroep

wordt flink geïnvesteerd in het gebruik van nieuwe media.

In haar relatie tot de overheid en de politiek volgen de kerken nauwgezet de ontwikkelingen in de wetgeving. Zeker wanneer de beschermwaardigheid en de onaantastbaarheid van het menselijk leven, ethische vragen op het terrein van de biotechnologie of kwesties aangaande het gezin en het personenrecht in het geding zijn, maken de Nederlandse bisschoppen steeds hun standpunt kenbaar en trachten zij de politieke besluitvorming te beïnvloeden. Het overleg met de overheid is voor de kerken en kerkelijke gemeenschappen in Nederland in veel opzichten een gezamenlijke zaak. Zij beschikken daartoe over een uniek en invloedrijk orgaan, de Commissie Interkerkelijk Contact in Overheidszaken. De verhouding van de Rooms-Katholieke Kerk tot andere kerken en kerkelijke gemeenschappen is goed. De Rooms-Katholieke Kerk is volwaardig lid van de Raad van Kerken in Nederland en doet van harte mee in de bezinning en activiteiten van deze Raad. De Nederlandse bisschoppen hebben in de afgelopen jaren ook stappen gezet die hebben geleid tot een verbetering van de verhouding met de Joodse gemeenschap.

Als het gaat om de *ecclesia ad intra* is allereerst te wijzen op de rijke traditie van vrijwillig engagement. Deze traditie is kenmerkend voor katholiek Nederland. Zij komt niet alleen tot uiting in het feit dat de Rooms-Katholieke Kerk financieel selfsupporting is, maar tevens in haar sociaal kapitaal. Het aantal vrijwilligers dat zich inzet in parochies en in katholieke maatschappelijke verbanden, is groot. De opdracht van de Kerk op het terrein van de caritas heeft van hun inzet veel profijt.

Er vindt een opmerkelijke verschuiving plaats in de sociale basis van het kerkelijk lidmaatschap. Enkele generaties geleden steunde het vooral op het feit dat iemand in

het katholieke volksdeel geboren en opgevoed was. Dit bracht een vanzelfsprekende invoering in de Kerk en gerichtheid op de geloofsschat met zich mee. Als gevolg van de individualisering krijgt een keuze voor geloof en Kerk steeds meer een persoonlijk karakter. Wie zich thans tot de Kerk bekent, doet dat met volle overtuiging. Hier ligt beslist een kans. De groei tot het geloof en tot de Kerk vindt een aanknopingspunt in vragen van het individu. Dat geldt evenzeer voor de verheldering van roepingen. Met het oog op roepingenpastoraat zijn thans op het individu afgestemde programma's in ontwikkeling.

Ook in Nederland vragen volwassenen naar de doop. De vraag om materiaal ter begeleiding van het catechumenaat is toegenomen. Met het oog daarop is de Duitse catechetisch-liturgische handreiking *Erwachsene fragen nach der Taufe* voor Nederland bewerkt. Terwijl de oudere generatie gelovigen die midden in de Kerk is opgegroeid, voor de opdracht stond zich het geloof persoonlijk eigen te maken, wordt in een jongere generatie, opgegroeid midden in een geseclariseerde cultuur, een nieuwe vraag naar God en geloof zichtbaar. Dit blijkt ook onder jongeren. Onder de Nederlandse deelnemers aan de Wereldjongerendagen in Rome bevonden zich jongeren met diverse achtergronden: velen van hen zijn katholiek, maar ook protestantse en ongedoopte jongeren deden mee. Zij zijn allen even mondig. Een oprecht zoeken kenmerkt hen. Soms zijn ze meer gericht op zekerheid, soms willen zij vooral beproeven hoe authentiek de traditie van de Kerk is.

De Rooms-Katholieke Kerk in Nederland heeft een krachtig kader van priesters, diakens en leken nodig. Een moderne en multiculturele samenleving als de Nederlandse vraagt dat het kwalitatief op hoog niveau is opgeleid. Nederland beschikt daartoe over grootseminaries en theologische opleidin-

gen. Het aantal priesters dat thans jaarlijks wordt gewijd, is in vergelijking tot twee decennia geleden gestegen, maar met het oog op de taken van de Kerk niet voldoende. Bovendien is de leeftijdsopbouw in het bestand aan priesters nog niet voldoende evenwichtig. Er zijn relatief te weinig priesters in de leeftijd tussen 35 en 55 jaar. Oudere priesters moeten soms met voor hen zware nieuwe verantwoordelijkheden belast worden.

De Nederlandse kerkprovincie was een van de eerste waarin leken, vrouwen en mannen met een volwaardige theologische opleiding een aanstelling kregen – met een zending van de diocesane bisschop – in pastorale taken van de Kerk. In Nederland worden zij 'pastorale werkers en werksters' genoemd. Priesters en pastorale werkers werken meestal goed samen, maar er deden en doen zich ook wrijvingen en grensoverschrijdingen voor. De 'Instructie over enige vragen betreffende de medewerking van leken gelovigen aan het dienstwerk van de priesters' geeft daaromtrent heldere richtlijnen. Met het oog op een zorgvuldige toepassing van de Instructie hebben de Nederlandse diocesane bisschoppen samen een beleidsnota uitgebracht, getiteld 'Meewerken in het pastoraat'. De nota combineert begrip voor de noden van parochies en degenen die in het pastoraat werkzaam zijn, met duidelijkheid over taken en bevoegdheden. Bovendien gaat de nota in op de noodzakelijke spirituele en professionele kwaliteit die de dienst van priesters en diakens en het werk van pastorale werkers moet kenmerken. Bedenkt men dat de verhouding tussen priesters en pastoraal werkers jarenlang een twistpunt was, dan is de over het algemeen positieve ontvangst van deze beleidsnota een kans voor de Kerk. Niet alle problemen zijn reeds opgelost, maar de diocesane bisschoppen kunnen met behulp van de nota de ontwikkelingen in hun bisdom in

goede banen leiden en de gewijde ambten en de functies kunnen een krachtiger eigen identiteit tonen. Ten dienste van de vorming en opleiding van priesters, diakens en leken en ter ondersteuning van de kerkelijke leiding is samenwerking tussen bisschoppen en theologen onontbeerlijk. De verhouding tussen bisschoppen en theologen is verbeterd.

Zoals elders in Europa geeft het religieuze leven een dramatische terugval in ledental te zien. De zorg voor de oudere leden vraagt veel tijd en aandacht. Toch verbinden zich jongeren als nieuw lid aan sommige instituten of abdijen. Bovendien blijven de religieuzen onvermoeibaar van het evangelie getuigen, vooral bij nieuwe noden in de samenleving.

De huidige diep ingrijpende overgangssituatie vraagt allereerst dat de Kerk in Nederland zich sterker bewust wordt van haar identiteit en zending. De situatie

vraagt bovendien dat de interne *communio* onvruchtbare polariteiten verder te boven komt. Tenslotte moet de Kerk een geloofwaardig getuigenis van het evangelie geven in dialoog met de maatschappelijke en culturele actualiteit. Als balans mag men stellen dat de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland met vertrouwen aan het nieuwe millennium begonnen is. Zoals de bisschoppen schrijven aan het slot van hun Ad Liminarapport van 1998: "Wij geloven vast dat de Geest van Christus niet uit ons midden verdwenen is. Hij zal de hoopvolle kiemen in onze geloofsgemeenschap tot ontplooiing brengen, zodat onze *communio* sterker en onze toekomst helderder wordt."

DR. HENK WITTE

*medewerker Secretariaat Nederlandse
Bisschoppenconferentie*